

УДК 377:37.091.2

*Степ Е. О.,
аспірантка
НПУ ім. М. П. Драгоманова*

ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ФОРМУВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті здійснена спроба визначення особливостей професійно-технічного навчального закладу як середовища формування патріотизму учнівської молоді та обґрунтована роль чинників, які впливають на процес формування особистості патріота.

Ключові слова: *патріотичне виховання, учнівська молодь, професійно-технічний навчальний заклад, соціальне середовище.*

В статті предпринята попытка определения особенностей профессионально-технических учебных заведений как среды формирования патриотизма ученической молодежи и обоснована роль факторов, которые влияют на процесс формирования личности патриота.

Ключевые слова: *патриотическое воспитание, профессионально-технические учебные заведения, ученическая молодежь, социальная среда.*

In this article it was made an attempt to determine the peculiarities of vocational schools as the forming environment of students' patriotism and it was proved the role of factors that influence the formation of personality-patriot.

Keywords: *patriotic education, school youth, vocational school, social environment.*

Трансформація українського суспільства накладає значний відбиток на сучасну учнівську молодь професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ). У таких умовах, постає гостра необхідність у формуванні патріотичної позиції учнівської молоді, яка впливатиме не тільки на їх власне майбутнє, а й майбутнє всієї країни.

У Національній доповіді “Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015” йдеться про тотальну кризу суспільної духовності та моралі сьогодення. Автори доповіді наголошують, що існує неабияка необхідність виховання відповідальної, порядної, культурної особистості. Важливою ланкою є включення категорії молоді в суспільне життя, для цього пропонується масове поширення успішних соціальних практик, взірців поведінки та життєвих стратегій. Залучення молоді, на думку фахівців, необхідне для ефективного економічного, соціального та культурного розвитку. Одне з першочергових завдань – це “утворення в масовій свідомості переконливого, привабливого та надихаючого образу майбутньої України” [6, с. 17]. Затребуваність у професії, причетність до соціально-політичних подій, видимість кар’єрного зростання, певна соціально-економічна стабільність – основні умови для успішного становлення патріотично налаштованої молоді та розвитку країни загалом [6]. Тому важливо на сучасному етапі розвитку відродити національне традиційне буття, моральність і культуру.

Становлення учнівської молоді відбувається у ПТНЗ, який, у свою чергу, виступає соціальним середовищем життєдіяльності та функціонування особистості. Учнівська молодь стає суб’єктом впливу різних факторів у новому середовищі, які впливають на її становлення. Соціальне середовище, у нашому випадку ПТНЗ, покликане створити педагогічні, психологічні, інформаційні, моральні умови для становлення особистості учнів. ПТНЗ виступає не тільки як соціальне, а й як освітньо-культурне середовище.

Поняття “соціальне середовище” розглянуто та проаналізовано рядом вчених. Акцентували на виховній ролі соціального середовища – Г. Васильєв, Ю. Мануйлов, Л. Новикова, М. Соколовський та ін.; наголошували на культурно-освітній функції соціального середовища – В. Докучаєва, В. Доній, І. Лустенко, Г. Несен та інші. Звертаються до соціального середовища як осередку формування духовно-моральних цінностей А. Капська, О. Карпенко, Н. Селіванова, Н. Статінова, С. Швацький та ін.

Теоретичні складові патріотичного виховання молоді закладені у працях визначних педагогів: Г. Ващенко, О. Вишневського, С. Русової, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського.

Приділяють увагу організації виховання учнів у закладах ПТНЗ такі вчені, як Р. Гуревич, І. Зязюн, Н. Ничкало, В. Петрович та інші.

Вихованню сучасної патріотичної особистості присвячені праці І. Бега, В. Довбні, І. Зязюна, В. Матяшука, В. Ягупова тощо.

Мета статті полягає в аналізі професійно-технічного навчального закладу як середовища становлення патріотичності учнівської молоді.

Відповідно до мети нами окреслено завдання:

1. Проаналізувати професійно-технічний навчальний заклад як середовище становлення патріотичності.

2. Визначити та обґрунтувати чинники, що впливають на процес патріотичного виховання учнівської молоді.

Соціальне середовище покликане створити необхідні умови для становлення патріотично налаштованої учнівської молоді ПТНЗ через вплив факторів та умов, які формуватимуть майбутню поведінку та діяльність. ПТНЗ є тим соціальним середовищем, де не просто формується, а й розвивається, удосконалюється особистість. На наше переконання, ПТНЗ здатний створити всі необхідні умови для становлення особистості та впливу на цінності, потреби, інтереси учнівської молоді. Від соціального середовища, у нашому випадку ПТНЗ, буде залежати формування в особистості патріотичної позиції в сучасному соціумі.

Доцільно розглянути ПТНЗ як соціальне середовище на макрорівні та мікрорівні. На макрорівні воно охоплює ПТНЗ як єдине ціле, як цілісно функціонуючу систему. На мікрорівні – це безпосереднє найближче оточення учня ПТНЗ, неформальна група, до якої він входить і членом якої є.

Відмітимо, що відповідно до Закону України про професійно-технічну освіту, стаття 17 (зі змінами, внесеними згідно з наказом № 103/98-ВР від 10.02.1998 р.), професійно-технічний навчальний заклад (далі – ПТНЗ) – це заклад освіти, що забезпечує реалізацію потреб громадян у професійно-технічній освіті, оволодінні робітничими професіями, спеціальностями, кваліфікацією відповідно до їх інтересів, здібностей, стану здоров'я [1].

Відповідно до статті 22 вищезгаданого Закону визначаються основні повноваження та напрями діяльності професійно-технічного навчального закладу, серед яких:

- організація навчально-виховного процесу, вибір форм і методів навчання;

- навчально-виробнича, навчально-виховна, навчально-методична, фінансово-господарська та виробничо-комерційна діяльність;

- розробка робочих навчальних планів із професій і робочих навчальних програм з навчальних предметів на основі типових навчальних планів і типових навчальних програм, визначення регіонального компоненту змісту професійно-технічної освіти, які затверджуються в установленому порядку;

- розробка правил прийому учнів до навчального закладу на основі типових правил прийому;

- формування разом з органами управління професійно-технічною освітою планів прийому учнів, слухачів з урахуванням державного замовлення, потреб ринку праці та потреб громадян у професійно-технічній освіті й замовлень підприємств, установ, організацій;

- організація харчування, матеріальне забезпечення та побутове обслуговування учнів;

- забезпечення заходів з охорони праці учнів, слухачів, працівників;

- матеріально-технічне забезпечення навчально-виховного процесу;

- забезпечення якості професійного навчання та виховання учнів [1].

Отже, ПТНЗ виступає соціальним середовищем, яке здатне задовольнити потреби особистості на соціальному рівні. Одним з основних завдань педагогів ПТНЗ на сучасному етапі є виховання самостійних, компетентних, патріотично налаштованих, мобільних учнів, здатних успішно вирішувати щоденні життєві завдання.

Одне з завдань педагога у ПТНЗ на сьогодні, полягає у тому, щоб створити такі соціально-педагогічні умови, які б здійснювали вплив на формування патріотичної позиції молоді. Ми вважаємо за доцільне розглянути та проаналізувати чинники, які сприятимуть успішному патріотичному вихованню молоді.

Одним із важливих чинників, який впливає на процес патріотичного виховання є рідна мова, яка є ціннішим надбанням віків. У процесі становлення патріотичності особистості важливу роль відіграє державна мова, яка, на думку відомого соціолога М. Пірен, є головним компонентом національної культури, оберегом і ретранслятором духовних цінностей. Саме мова “виступає скарбницею історичної пам’яті народу, його ідеалів, моралі й етики, його історичної долі, засобом створення оригінальної національної літератури, науки, мистецтва, в яких втілюється національна самосвідомість, специфіка способу життя народу, його мислення” [5, с. 291]. Вільне володіння українською мовою є важливим моментом формування репутації та іміджу країни у світі. К. Паустовський зазначав, що людина, яка “байдужа до рідної мови – дикун. Вона шкідлива самою своєю суттю, бо її байдужість до

мови породжується цілковитою байдужістю цієї людини до минулого, сучасного і майбутнього свого народу” [8, с. 87]. Тому ПТНЗ може виступати тим соціальним середовищем, де розмовляють українською мовою, а отже, ПТНЗ є тим макросередовищем, яке формує патріотичну особистість.

Ще важливими чинниками, на нашу думку, що впливають на процес патріотичного виховання в умовах ПТНЗ, є українські традиції та звичаї. Саме вони дають можливість познайомити учнівську молодь з українським менталітетом, історичними надбаннями. В Україні існує ціла низка традицій і звичаїв, які вироблялися протягом багатьох століть. На думку О. Воропая, звичаї – це не просто відокремлене явище народу, а втілені в рухи та дію світосприймання і взаємозв’язки між людьми. Саме ці взаємини впливають на духовний розвиток особистості. За звичаями ми можемо розрізнати народ, націю, етнос. Звичаї є міцним елементом, який об’єднує різних людей у один народ. Науковець-етнограф і фольклорист О. Воропай наводить повір’я про те, що забувши звичаї пращурів, будемо покарані людьми та Богом, будемо блукати по світу, не знаходячи собі притулку та затишку, будемо просто втрачені для свого народу [2].

Необхідно виділити обізнаність про історичне минуле українського народу, яке виступає вагомим чинником патріотичного виховання молоді, без якого будувати майбутнє неймовірно складно. Психолог М. Боришевський розробив модель зрілої особистості, сутність якої виражається через такі прояви духовності, серед яких як: “інтерес до минулого рідного краю, прагнення збагнути величні, героїчні моменти в його історії, так і причини трагічних занепадів, страждань народу. Шана до видатних людей, героїв нації, які жертвовно служили народові, збагачували його культуру, науку, примножуючи внесок Вітчизни у скарбницю світової цивілізації” [9, с. 374]. На думку автора, активна участь молоді у збереженні та примноженні традицій народу, збагаченні його культури, мистецтва, науки забезпечить розвиток зрілої особистості. Отож, набуття соціальної зрілості особистості відбувається через інтерес до минулих історичних подій, політичну активність і суспільну діяльність.

Зазначимо, що важливим чинником є військово-патріотичне виховання, яке, на думку В. Дроговоза, сприятиме збереженню історичної пам’яті народу, роблячи актуальними бойові традиції української армії, застосовуючи їх як прийом формування патріотичних цінностей, почуттів, готовності до патріотичних вчинків, поведінки

та життєдіяльності [4]. “Народ України повинен бути готовий для будь-якого розвитку міжнародних подій, у тому й числі й до збройного захисту своєї свободи та незалежності” [4, с. 6]. Учений переконаний у тому, що освітньо-виховний простір має бути організований таким чином, щоб гармонійно поєднувалися культурні, мовні, історичні й етнічні традиції та особливості. В. Дрогозов визначає групи домінуючих якостей, на які має бути спрямоване патріотично-військове виховання молоді, серед них духовно-етичні, історико-пізнавальні, професійно-діяльнісні, психологічні та інші. У свою чергу, педагогічний потенціал традицій та особливостей має бути використаний у патріотично-військовому вихованні [4].

Виховання правосвідомості учнів ПТНЗ як один з чинників патріотичного виховання передбачає засвоєння знань з різних галузей права: сімейного, адміністративного, цивільного, кримінального, трудового, фінансового тощо. Орієнтування в українських міжнародних документах, врахування національних особливостей сприятимуть позитивним змінам у суспільстві. Дотримання канонів права, демократії та гуманізму, здобуття самодостатності внутрішнього становища, стабільного як політичного, економічного, так і соціального розвитку – усе сприятиме тому, що Україна зможе стати сучасною модернізованою та конкурентоспроможною державою, яка здатна виховувати патріотичних особистостей.

Вагомим чинником у патріотичному вихованні є дотримання народного календаря свят. За М. Фіцулою, народний календар – це “система історичних дат, подій, спостережень за навколишньою дійсністю, народних свят, інших урочистостей, які відзначають протягом року; це енциклопедія знань про життя людей, їх побут, спосіб життя, виховну мудрість” [10, с. 253].

Варто зазначити, що одним з основних принципів патріотичного виховання особистості є принцип народності, який передбачає вияв загальнолюдського через виховання любові до звичаїв і традицій рідного народу, прищеплення шанобливого ставлення до культури та спадщини, саме на основі цього і формуватиметься самосвідомість українців. Ми погоджуємося з поглядом М. Пірен і вважаємо, що чим міцніші зв’язки людини з історично-культурним, тим вище є рівень розвитку громадянських якостей особистості, тим більш виразними є її патріотичні почуття та почуття громадянськості, відповідальності перед народом за своє покликання, місію в суспільстві” [5]. Отже, інтерес до культурно-історичних надбань формуватиме національну

ідентичність особистості, патріотичну позицію, єдність та ототожнення з етносом, нацією, культурою українців. Вагомими чинниками патріотичного виховання є обізнаність і знання учнів про державну символіку, які створюють підґрунтя для формування патріотичної особистості. Тому, національно-історичну спадщину минулих поколінь важливо враховувати при організації соціально-виховної роботи в ПТНЗ, бо це надасть можливість більш ефективно організовувати соціально-педагогічний процес. За політологом І. Побочим, становлення особистості не може відбуватися без звернення до історичного досвіду, до глибин народного духу, того, що становить цілісну картину національного українського менталітету. Виховання патріотичної особистості сприятиме консолідації української нації та формуватиме загальноукраїнську ідентичність [7].

Нами виділено внутрішні та зовнішні чинники, які сприяють формуванню патріотичної особистості. Отже, до зовнішніх ми відносимо політику держави, ПТНЗ, а до внутрішніх – мікрогрупу (членів колективу), неформальні об'єднання.

У “Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді”, авторами якої є І. Бех та К. Чорна, поділяють патріотичне виховання на макрорівень та мікрорівень. На особистісному рівні або на мікрорівні, патріотизм є пріоритетною стійкою характеристикою людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах і цінностях, у реальній поведінці та вчинках. Це звичайний моральний стан життя людини. Він проявляється не лише в незвичайних ситуаціях, а в повсякденному виконанні особистістю своєї роботи, яка приносить користь як людині, так і суспільству [2]. На макрорівні патріотизм – це суттєва частина суспільної свідомості, яка проявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до свого народу, його способу життя, національних здобутків і достоїнств, культури, традицій, героїчного минулого та сучасної розбудови держави як єдиної нації, до безмежних просторів Батьківщини, її природних багатств [2].

У свою чергу, держава теж має бути зацікавлена у підвищенні рівня патріотизму, тому що це сприятиме консолідації українського суспільства. Держава повинна підтримувати патріотичні ініціативи молодого покоління, сприяти як залученню в суспільному житті країни, так і зміцненню та згуртуванню громадян навколо національно-патріотичних ідей, досягнень і задумів [6].

Сучасні процеси, що відбуваються в освіті, потребують як трансформації особистості педагога, так і модернізації освіти в цілому. Існує потреба в переорієнтації освіти в ПТНЗ, яка зумовлена появою нового типу особистості, яка відкрита до взаємодії, знаходиться у процесі постійного творчого пошуку, самостійного структурування та вибудовування. У такій ситуації педагог виступає наставником, який допомагає у становленні та розвитку особистості. Педагог у своїй роботі з учнями повинен прагнути не тільки до успішного засвоєння учнями знань, а й сприяти тому, щоб учні пізнавали, розвивали, самовиражали та самовдосконалювали себе. Саме від процесу взаємодії педагога та учня залежатиме ефективність виховного процесу.

Отже, існує необхідність підвищувати рівень патріотизму, реально вболівати за країну, виявляти громадський обов'язок перед Батьківщиною, відповідально ставитись як за сучасне, так і майбутнє держави – це і є основні ознаки зрілої, патріотично сформованої особистості.

Аналіз даних дозволив нам дійти висновків, що проблема патріотичного виховання має бути у центрі уваги педагогів. Необхідно сприяти формуванню патріотичності в особистості. Варто звернути більшу увагу на заходи патріотичного виховання (спрямування) у ПТНЗ та активно залучати до них учнів, так як ПТНЗ виступає джерелом не тільки знань, а й зміни стилю свідомості, поведінки та мислення сучасного молодого покоління. Важливо не просто виховати особистість, яка матиме певні знання, уміння та навички необхідні для майбутньої професійної діяльності, а й патріотично налаштовану особистість, яка здатна активно діяти у суспільстві.

Досліджуючи процес формування патріотизму, ми дійшли висновку про те, що такі чинники, як мова, традиції, звичаї, обряди, історичне минуле, правова обізнаність, дотримання принципів народності, поінформованість щодо сучасної ситуації в країні відіграють важливу роль у вихованні громадянина-патріота та сприятимуть ефективності процесу патріотичного виховання учнівської молоді в умовах професійно-технічного навчального закладу.

Література

1. Закон України “Про професійно-технічну освіту” від 10.02.1998 р. № 32 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу:

<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/103/98-вр>. – Назва з екрана.

2. *Бех І. Д.* Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К. : Світ виховання, 2007. – 40 с.

3. *Воропай О.* Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / Олекса Воропай. – Харків : Фоліо, 2005. – 508 с.

4. *Дроговоз В.* Патріотично-військове виховання студентської молоді в освітньо-виховному просторі університету : автореф. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : спеціальність 13.00.07. “Теорія і методика виховання” / В. Дроговоз // Східнослов’янський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 21 с.

5. *Пірен М. І.* Етнополітика в Україні : соціопсихологічний аналіз : навч. посіб. / М. І. Пірен. – К. : Університет “Україна”, 2007. – 408 с.

6. *Побочий І. А.* Менталітет українського суспільства : витоки та сучасний стан / І. А. Побочий // Вісник СевДТУ. Вип. 91: Політологія : зб. наук. пр. – Севастополь : Вид-во СевНТУ. – 2008. – С. 37–40.

7. *Пономарів О.* Культура мови – культура мислення / О. Пономарів // Народний депутат. – 2010. – № 11. – С. 86–87.

8. *Психологія особистості : хрестоматія : навч. посіб. / О. Б. Мельничук, Р. Ф. Пасічняк, Л. М. Вольнова та ін.* – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 532 с.

9. *Новий курс: реформи в Україні, 2010–2015 / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.].* – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.

10. *Фіцула М.* Педагогіка : навч. посіб. / М. Фіцула. – К. : Видавничий центр “Академія”, 2002. – 528 с.